

## **BOSNIYA-HERSEQOVINA ƏDƏBİYYATINA QISA BİR NƏZƏR**

Bosniya və Herseqovina Balkan yarımadasının şimal-qərb hissəsində yerləşən Avropa ölkəsidir. “Ölkə adının etimologiyası Bosniya çayının adı ilə bağlıdır və sözün kökü çox güman ki, qədim İllirya dilindən gəlir” [1, s. 6]. Miladdan öncəki dövrlərdən bu günə qədər bosniyalıların yaşadığı torpaqlar illiryalılar, keltlər, alman, qotlar, farslar, avarlar, peçeneqlər, hunlar, slavyanlar, türklər, xorvat və serb kimi bir çox fərqli etnik tayfalara ev sahibliyi etmişdir. Bosniya-Herseqovinanı özünəməxsus edən cəhəti etnik tərkibinin zəngin olmasıdır. Əsasən Bosniya, Serbiya və Monteneqroda yaşayan bosniyalılar bu coğrafiyanın digər slavyan icmaları olan serblər və xorvatlarla qohum xalqdır. “Din və məzhəb ayrılığı bu üç xalqı bir-birindən fərqləndirən ən əsas xüsusiyyətdir” [3].

Bosniya ədəbiyyatı ümumilikdə dörd fərqli dövrdə tədqiq olunur. Bu, müəyyən mənada Bosniyanın siyasi tarixinin əksi kimidir. Buna görə Osmanlı dövrü, Avstriya-Macaristan idarəetmə dövrü, Yuqoslaviya Krallığı dövrü və Titonun rəhbərliyi ilə qurulan Yuqoslaviya dövrü Bosniya ədəbiyyatı tarixində də bir mərhələ təşkil edir.

Bosniya xalqı osmanlıların fəth etdiyi digər Balkan ölkələrindən fərqli olaraq islamı kütləvi şəkildə qəbul etmişdir. Yeni dinin asanlıqla qəbul görməsində əsas səbəb o torpaqlarda mövcud olan boqomilçilik dini məzhəbinin islam dini ilə oxşar cəhətlərə malik olmasıdır. Boqomil təriqətinə sitayiş edən slavyanlar və Osmanlı türkləri arasında kilsə təzyiqlərinə qarşı bir növ siyasi ittifaq yaranır. “Bu siyasi ittifaq bu coğrafiyada türklərin fəth prosesinin sürətlənməsinə səbəb olmuşdur.” [4, s. 84].

İslamiyyəti qəbul etmiş bosniyalı müsəlmanlar kiril əlifbasını ərəb əlifbasıyla əvəz etmiş, daha dəqiq desək, boşnak dilində olan mətnləri osmanlıların istifadə etdiyi hərflərlə yazmışdır. Həmin dövrdə ərəb əlifbasının boşnak dilinə uyğunlaşdırmaq üçün ziyalılar xüsusi səy göstərmişdir. Boşnakların rəis-ül-üləması Hacı Mehmed Camaləddin Çavuşeviç bu sahədə ən çox mübarizə aparan şəxs olmuşdur. Birinci Dünya Müharibəsinə qədər boşnakların nəşr olunan kitab və jurnallarında məhz ərəb əlifbasından istifadə olunmuşdur.

Osmanlının tərkibində inkişaf edən Bosniya ədəbiyyatı iki istiqamətdə tədqiq olunur. Birinci istiqamət Adnidən (1420-1474) başlayaraq boşnakların türk dilində yazan son divan şairi Herseqli Arif Hikmətə (1829-1903) qədər davam edən ədəbi dövr, ikinci istiqamət isə “Alhamiyado” kimi

adlandırılan ədəbiyyat növüdür. “Alhamiyado” ədəbiyyatı 1878-ci ilə qədər boşnakların serb-xorvat və ərəb hərfləri ilə yazılmış ədəbiyyatıdır. Təxminən 500 illik geniş bir dövrü əhatə edən bu ədəbiyyat Bosniya ədəbiyyatının ən maraqlı və önəmli bir hissəsini təşkil edir. “Həm xarici, həm də bosniyalı tədqiqatçıların bu dövrə aid araşdırmaları bizə göstərir ki, türk dilində yaranan Bosniya ədəbiyyatı həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət baxımından Osmanlı Divan ədəbiyyatının davamçılarından biri hesab edilməlidir” [2, s. 78].

Alhamiyado ədəbiyyatının boşnaklar tərəfindən nə zaman yaradıldığı haqqında dəqiq tarix mövcud deyil. Amma bir çox araşdırmalar əsasında bu ədəbiyyatın ilk nümunələrinə XVII yüzilliyin sonunda rast gəlinişi haqda məlumatlar verilir. Bu ədəbi nümunələr XIX əsrə qədər yazılmağa davam etmişdir.

“Alhamiyado ədəbiyyatının ilk və ən məşhur nümunəsi Məhəmməd Həvai Üskufinin qələmə aldığı Makbul-i Arif (Potur Şahidi) adlı mənzum lüğətdir” [8, s. 165]. 1601-1651-ci illərdə yaşamış Həvai didaktik şeirləri və 1631-ci ildə (Potur Şâhidî) adlı ilk türkcə-boşnakca mənzum lüğəti ilə tanınır. “Lüğətin ön sözündə özü haqqında boşnak (bosnəvi) kimi bəhs edir və boşnak dilinin digər dillərdən fərqli olduğunu bildirir” [6, s. 64]. Övliya Çələbi “Səyahətnamə”də Həvainin adını hörmətlə anır. Alhamiyado ədəbiyyatının ilk nümunəsi olan və yazıçı tərəfindən IV. Murada ithaf olunan bu lüğət 1868-ci ildə Otto Blau tərəfindən nəşr edilmişdir.

Yazılı ədəbiyyatla birgə Osmanlı dönəmində boşnakların xalq ədəbiyyatı da inkişaf etmişdir. Əsasən mərkəzi şəhərlərdə inkişaf edən xalq ədəbiyyatı nümunələrində dil və melodiya baxımından Şərq xalqlarının ədəbiyyatına yaxınlıq aydın şəkildə nəzərə çarpır. Bu təsir xüsusi olaraq “sevdalinka” kimi adlandırılan sevdə nəğmələrində özünü göstərir. Bundan əlavə Bosniya xalq ədəbiyyatı lirik dastan və balladalar cəhətdən də zəngindir. Bu dastanlarda boşnak ailələrinin tarixi və yaşayış tərzini ustalıqla təsvir edilmişdir.

Bosniya xalq ədəbiyyatının ən məşhur nümunəsi “Hasanaqinitsa” (“Həsən ağanın arvadı”) adlı balladadır. İlk dəfə italyan filoloqu və səyyah yazıçı Alberto Fortis tərəfindən 1774-cü ildə Venesiyada nəşr olunan bu əsər bir çox folklorşünas və şairin diqqətini cəlb edərək Avropa xalq ədəbiyyatının dəyərli bir parçası kimi dəyərləndirilmişdir. Göte də bu balladaya heyran olmuş və orijinal versiyasındakı melodiyanı hifz edərək alman dilini tərcümə etmişdir. 1778-ci ildə Göte tərəfindən nəşr olunan bu ballada bütün Avropa dillərinə tərcümə edilmiş və Bayron, Puşkin, Lermontov, Qrimm, Lamartini, Koptar, Mitskeviç kimi məşhur ədiblərin diqqətini cəkməmişdir. Bu ballada xalq ədəbiyyatı nümunəsi olaraq başqa dillərə ən çox tərcümə olunan (sadəcə ingilis dilinə on altı dəfə) və haqqında ən çox məqalə yazılan bir nümunədir. “Hasanaqanitsa” balladası bir çox folklorşünasın Bosniya ədəbiyyatına marağına səbəb olmuşdur. “Bosniya ədəbiyyatında “Ömər ilə Merima”, “Moriç qardaşları” və “Hifzi Bəy Durmuş kimi dastanlar” və hekayələr də çox dəyərli xalq ədəbiyyatı nümunələridir” [5, s. 21].

Bosniya ədəbiyyatı Avstriya-Macaristan dövründə (1878-1918) yeni bir istiqamət almışdır. 1878-ci il Berlin Konqresinin qərarlarından sonra osmanlılar Bosniya və Herseqovinanı tərk etmək məcburiyyətində qalmışdır. Bosniya-Herseqovinanın Avstriya-Macaristan hökumətinə altına daxil olması digər xalqlarda olduğu kimi ictimai-siyasi, təhsil və mədəni inkişafında böyük ölçüdə təsirini buraxmışdır. Bosniyalılar bu dövrdə dini və təhsil haqlarından əlavə bir çox hüquq və azadlıqlardan məhrum olmuşdur. Mədəni həyatda müəyyən bir durğunluq özünü göstərmişdir. Birinci dövr (1878-1882) ədəbiyyatın bir növ “ölü” dövrü hesab olunur. Nəşriyyatlarda fəaliyyət sönük bir hal alır. Boşnak dilində və ərəb hərfləri ilə sadəcə üç-dörd qəzet çap olunmağa davam etmişdir. Boşnakcaya uyğunlaşdırılmış ərəb hərflərinin yerini yavaş-yavaş latın əlifbası alır.

1878-ci ilin sentyabrında yeni hakim qüvvələr tərəfindən nəşr olunan “Bosansko-Hercegovackih novina” (Bosniya-Herseqovina qəzeti) və 1881-ci ildən etibarən “Sarajevski list” (Sarayevo qəzeti) adlı siyasi məzmunlu qəzetlərdə bosniyalı yazıçıların heyətə daxil edilməsi və xalq ədəbiyyatı nümunələrinə yer verilməsi Bosniya ədəbiyyatının inkişafına xüsusi təkan vermişdir. “Bundan əlavə, 1881-ci ildə serbiyalı yazıçı Miloş Mandiçin hazırladığı “Turcizmi u Bosni” (“Boşnakcada türk sözləri”) adlı lüğətin nəşri “bosniyalı”ların varlığını qəbul etmək baxımından layiqli addım kimi görünür” [9, s. 22].

Avstriya-Macaristan idarəetmə dövrünün ikinci mərhələsi (1883-1897) milli özünüdərək prosesinin daha da gücləndiyi dövrdür. Bu yeni vəziyyət ədəbiyyata da təsirsiz ötüşməmişdir. Durgunluq vaxtından sonra bir neçə yazıçı XIX yüzilliyin sonlarına doğru yeni Bosniya ədəbiyyatının təməlini qoymuşdur. Avstriya-Macaristan idarəçiliyi altında yaranmağa başlayan bu ədəbi mərhələdə şair və yazıçılar ərəb hərflərinin əvəzinə latın hərflərindən istifadə etməyə başlamışdır.

Yazıçılar arsında yeni vəziyyətə ilk ayaq uyduran və yeni ədəbi axımın başlanmasına Mehmed bəy Kapetanoviç Lyubişka öncüllük etmişdir. M.K. Lyubişka "Risaleyi Əxlaq" adlı ilk kitabını (1883) latın hərfləri ilə nəşr etdirmişdir. "Daha sonra "Xalqın varlığı", "Şərqin varlığı" adlı kitablarını yayımlamaqla çağdaş Bosniya ədəbiyyatının istiqamətini təyin etmişdir" [5, s. 19].

Üçüncü dövr (1897-1905) xorvat və bosniyalı yazıçılar arasında əlaqələrin intensiv hal olduğu dövrdür. Bu dövrdə nəşr olunan Xorvatiya jurnallarında bosniyalı müəlliflər də yer almışdır. Mehmed bəy Kapetanoviç Lyubişkadan başqa Safvet bəy Başaqiç, Ethəm Mulabdiç, Osman Nuri Hacıç, Avdo Qarabeqoviç, Mustafa Kazım Çatiç kimi boşnak yazıçılar Bosniya elm və mədəniyyətinin avropalaşmasında xüsusi səy göstərmişdir. Bu dövrdə bosniyalı yazıçılar Qərbə gedən yolda xorvat yazıçılarını təqlid etmişdir. Bu illərdə Bosniya ədəbiyyatı illər boyunca Şərq ənənələri ilə formalaşmasına baxmayaraq Serbiya və ya Xorvatiya ədəbiyyatından geri qalmamışdır.

Avstriya-Macaristan hökmranlığından sonra Yuqoslaviya krallığı tərkibində qalan boşnaklar yenə də yeni ölkə düzəninə ayaq uydura bilməmişdir. İkinci Dünya müharibəsindən sonra mövcud durum sabitləşən zaman boşnak yazıçılar yeni təşkilat və cəmiyyətlər qurmuş, ədəbiyyatla bağlı yeni jurnallar dərc etdirmişdir. Bu hadisədən cəsarətlənən yazıçı Əhməd Mulaxaliloviç Bosniya ədəbiyyat nümayəndələrinin o dövrün dərslərlərinə salınmaması haqqında "Qeyrət" dərgisində bu fikirləri ifadə etmişdir: "Heç mövcud deyilməmiş kimi müsəlmanların ədəbiyyatı orta məktəb dərslərlərinə salınmır. Hətta müsəlman yazıçılar universitetlərdə də tədris olunmur. Bu səbəbdən də Yuqoslaviya ədəbiyyatını tədris edən müəllimlər ədəbiyyatımız haqqında heç nə bilmir" [7].

Safet bəy Başaqiç ilə Musa Kazım Çatiçin şeir ənənəsini davam etdirən Həməzə Humonun (1895-1970) bu dövr yazıçıları arasında önəmi çox böyükdür. H. Humo Uzun illər boyunca "Qeyrət" dərgisi ilə əməkdaşlıq etmişdir. Bosniya ədəbiyyatında şair kimi tanınan Həməzə Humonun 1927-ci ildə nəşr etdiyi "Grozdanın kikut" ("Qrozdanın qəhqəhəsi") adlı əsəri ilə modern Bosniya romanının təməlini qoymuşdur. Avropa ədəbiyyatında geniş yayılmış ekspressionizm və Qərb ədəbiyyatına xas xüsusiyyətlərin təsiri boşnak ədəbiyyatında bu romanda öz əksini tapmışdır. "Qrozdanın qəhqəhəsi" əsəri Almaniya da bir neçə dəfə nəşr edilmişdir.

Həməzə Humonun romana gətirdiyi yenilikləri Əhməd Muradbeqoviç (1907-1972) hekayə janrında davam etdirmişdir. Bu çağdaş yazıçının hekayələrində Şərq və Qərb, ənənəvi Osmanlı-islam kulturu ilə Avropa mədəniyyətləri arasında baş verən ziddiyyətlər və qarşıdurmalar bədii əksini tapır. İki dünya müharibəsi arasında millətinin psixoloji, etnik və mədəni istiqamətlərdə alın yazısını incələyib gəldiyi nəticələri uğurlu şəkildə təsvir edən Əhməd Muradbeqoviçin 1924-cü ildə nəşr olunan "Haremseke Novele" ("Hərəm hekayələri") adlı əsəri özünəməxsus bir yazıçı dəsti-xətti ilə qələmə alınmışdır. Yazıçının insanın daxili və xarici dünyası arasındakı əkslikləri incələyərkən ekspressionist üsluba üz tutduğu diqqətə cəlb edir.

İki dünya müharibəsi arasında hekayə və romançılar siyahısında A. H. Byelovats, Aliya Nametak, Həsən Kikiç, Ziya Dizdareviç, Ənvər Çolakoviç kimi bir çox dəyərli yazıçı vardır. A. H. Byelovats (1886-1972) özündən öncə yazan yazıçılara nəzərən romanlarında boşnak ailəsini daha dərinlən və daha cəsarətlə incələmiş, sosial mövzuları əks etdirən əsərləri ilə boşnak romanının yerli mövzular və tarixi hadisələrdən qurtulması yolunda ilk addımı atmışdır. Boşnakların yeni vəziyyətə ayaq uydurması və aydınlanma hərəkatı üçün mübarizə aparan A. H. Byelovats məmləkətindəki əsilzadələrin baxış və düşüncələrini qınamışdır. Mübariz ruhlu yazıçının "Hazer" romanı ədəbiyyatda böyük şöhrət qazanmışdır. Boşnaklar tərəfindən Piyer Lotsi adlandırılan Əbdürrəhman Hifzi Byelovats iki dünya savaşı arasında müsəlmanların böyük hörmətlə qarşıladığı bir ədib idi. "Pod drugim suncem" ("Başqa günəş altında"), "Minka", "Melika", "İşcahureni leptiri"

("Baramadan çıxmış kəpənəklər"), "Zidanje srećnog doma" ("Xoşbəxt evin tikilməsi") romanları yazıcının yaradıcılıq irsinin ən gözəl nümunələridir.

İkinci Dünya müharibəsi illərində yazıb yaradan Ənvər Çolakoviçin (1913-1976) Bosniya ədəbiyyatındakı yeri çox dəyərlidir. "Legenda o Ali Paşi" ("Əli Paşanın əfsanəsi") adlı romanı ilə şöhrətlənən bu yazıçı boşnak çarşısı, məhəllələri, orada yaşayan insanların iç dünyası haqqında çox gözəl söhbət açır. Yazıcının Sarayevoda müsəlmanlarının həyatından bəhs edən bu romanında əsnafların balaca dükanlarda dərd və qayğı dolu günləri təsvir olunur.

İkinci Dünya müharibəsi illərində Bosniya ədəbiyyatında şeir də öz varlığını qorumağa davam etmişdir. Nəsrə özünü göstərən böyük irəliləyişlər şeir sahəsində olmamışdır. XX yüzilliyin ilk illərində nəsrə ad qazanan bəzi yazıçılar poeziya ilə də məşğul olmuşdur. "Hərəm hekayələri" əsəri ilə tanınan Əhməd Muradbeqoviç "Haremska Lirika" ("Hərəm lirikası") adlı şeir kitabı ilə oxucuların diqqətini çəkmişdir" [5, s. 27]. Şeirlərində romantizm və simvolizmdən daha çox ekspressionizm üstünlük təşkil edir. Şeir nümunələrində sevdalinkaların həzinliyi də duyulur.

Müharibə illərində xorvat şeirindəki impressionizm eksperimentlərinə ayaq uydurmaq cəhdlərinə baxmayaraq boşnak şeir ənənələrinə və təbiət peyzajlarına bağlılığı ilə seçilən Saleh Aliç vardır. Lirik peyzajlara çox yer verən şair sosial mövzulardan da yan keçməmişdir. "Şeirim dünyanın gözəlliklərini və ululuğunu dərk etmək üçün bir yoldur" deyən şairin yaradıcılığında həyat ilə şeir arasındakı sıx bağlılıqdan bəhs olunur. İkinci Dünya müharibəsindən öncəki illərdə şeirlərində həssaslıq və gizəmlilik üstünlük təşkil etdiyi halda müharibədən sonrakı illərdə klassik qaydalardan imtina edib sərbəst nəzm qaydalarına müraciət edir. Saleh Aliç ilk yazılarını "Yeni Bahar" adlı qəzetdə yayımlamışdır. Bosniya ədəbiyyatında daha çox şair kimi tanınsa da, hekayə və digər nəsr nümunələri də qələmə almışdır. Bir çox tənqidçilərin fikrincə, Saleh Aliçin şeirlərində Musa Kazım Çatiçin təsiri görünür. "Liriski Akvareli" ("Lirik akvarelər"), "Liriski dnevnik" ("Lirik gündəlik") və "Poezija" ("Poeziya") adlı şeir kitabları var" [5, s. 88].

İkinci Dünya Müharibəsi illərindən əvvəl ədəbiyyata lirik şair kimi daxil olan Mak Dizdar uzun illərin təcrübəsindən bəhrələnmiş və şeirlərində sözlərdən çox mənalı biçimdə istifadə etmişdir. Mak Dizdar Bosniya poeziyasında lirik şeirləri ilə dünya poeziyasına qədəm qoyan aparıcı şairlərdən biridir. Əsl adı Mehmedəli olan Mak Dizdar çox gənc yaşında yaradıcılığa qədəm qoymuşdur. 1966-cı ildə nəşr olunan "Kameni spavac" ("Daşda yatan") şeir kitabı ilə poeziyada həqiqi yerini qazanmışdır. Mak Dizdar ilk şeiri ilə poeziyada ənənəvilikdən yaxa qurtarmağa cəhd etmişdir. Sonrakı illərdə yazdığı şeirlərdə yerli və sosial-tarixi hədudları aşaraq bəşəri dəyərləri əks etdirən mövzular qələmə alır. Lakin bu, onun kökdən ayrı düşdüyü fikrinə dəlalət etmir. Əslində şeirlərinə ümumbəşəri dəyər qazandırmaq üçün öz mahiyyətinə enən şairin "Bütün əsərləri" 1981-ci ildə Sarayevoda üç cildə toplanmışdır. Enes Dutakoviçin fikrincə, Skender Kulenoviç ilə Mak Dizdar şübhəsiz ki, XX əsr Bosniya ədəbiyyatının ən vacib şairləridir. "Böyük bir dövrü əhatə edən bu iki şairin yaradıcılığında müsəlman poeziyasının inkişaf meylləri və ədəbi tarixi çox aydın şəkildə öz əksini tapır" [3, s. 59].

İllər sonra bir çox ədib yavaş-yavaş ictimai reallıqlardan və pafos dolu fikirlərdən uzaqlaşmışdır. Mak Dizdar və İzzət Sarayliç 1955-ci ildə nəşr olunan şeir kitabları ilə bu yolda ilk addımı atanlardan olmuşdur. İzzət Sarayliç kədərli elegiyalarında və həzin xalq mahnılarında zaman və dostluqlardan şikayətlənir və qoca dünya ilə fikir ayrılığında olduğunu bildirmişdir. Onun sözlərinə görə yarı real keçmiş yaxud gözlənilən bir gələcək yoxdur; çünki bu ölümlü dünyada insanoğlu bu gün və yalnız burada yaşayır. İzzət Sarayliç ilk şeirlərini on səkkiz yaşında nəşr etdirmişdir. İlk şeir kitabı "U susretu" ("Qarşılamada") 1949-cu ildə nəşr olunmuşdur. "Şeir kitabların ən əhəmiyyətli "Minutu cutanja" ("Səssizlik dəqiqələri"), "Tranzit", "Stihovi za luka noc" ("Yaxşı gecə üçün misralar"), "Nastavak razgovora" ("Danışığın davamı"), "Roden 23, streljani 42" ("23-də doğulmuşlar, 42-də asılmışlar") [5, s. 169].

Bosniya poeziyasının durğunluqdan xilas edilməsində Hüseyn Tahmişiçin yaradıcılığının da böyük payı var. H. Tahmişiç müharibə illərindən sonra ortaya çıxan məhdudiyyətlərdən və təzyiqlərdən qurtulub ümumdünya mövzularını əhatə edən, böyük bir ənənəyə sahib Avropa poeziyasının müasirliyinə uyğunlaşmağa çalışmışdır. Hüseyn Tahmişiçin tənqidçilər tərəfindən Bosniya ədəbiyyatında "çağdaş poeziyanın məhək daşı" kimi qiymətləndirilir. 1954-cü ildə "Putnik

zivota" ("Həyat yolçusu") adlı şeir kitabı, 1968-ci ildə şeirlərinin böyük qismini ehtiva edən "İzbrane pjesme" ("Seçilmiş şeirlər") adlı toplu nəşr olunmuşdur. "Yelləncək" adlı şeirlər toplusu 1985-ci ildə türkçə işıq üzü görmüşdür.

Bosniya poeziyasında "kölgədə qalmış" şairlərdən biri kimi tanınan Bisera Alikadiç dəyərli şeirlərin müəllifidir. B. Alikadiç şeirlərini "Minijaturye" adlı kitab halında ilk dəfə 1959-cu ildə nəşr etdirmişdir. "Ardınca "Noc i clibar" ("Gecə və kəhribar"), "Kapi i mahovine" ("Damlalar və yosunlar"), "Drhtaj vucice" ("Kiçik qurdun titrəyişi") və digər şeir kitabları dərc olunmuşdur. "Larva" ("Süfə") adlı bir romanı da günümüzdə qədər gəlib çatmışdır" [5, s. 198].

Bu dövrdə şeirin ümumi qaydalarında müəyyən dəyişikliklər özünü göstərmişdir. Bu istiqamətdə müharibədən sonrakı Bosniya poeziyasının ən maraqlı şairi Abdullah Sidrandır. A. Sidran müxtəlif radio və televiziya filmlərində işləmişdir. Müharibə illərində şeir və məqalələri ilə müharibəyə qarşı çıxışlarını davam etdirmişdir. İlk şeir nümunələrini "Şahbaza" adlı kitabda toplamışdır. Digər şeir kitabları "Kost i meso" ("Sümük və ət"), "Sarajevska zbirka" ("Sarayevo kolleksiyası")dır. Şair və yazıçı olmaqdan əlavə dramaturq kimi də fəaliyyət göstərmiş Abdullar Sidran Bosniya ədəbiyyatında mühüm mövqeyə sahibdir. A. Sidran "Dolly Belli xatırlayırsınız mı?" və "Atam ezamiyyətdə" adlı filmlərin ssenaristidir.

Meşa Səlimoviç nəsrində Bosniya ədəbiyyatının ən məşhur nümayəndələrindən biridir. M. Səlimoviçin yazdığı əsərlər, xüsusən "Dərviş i smrt" ("Dərviş və ölüm") romanı bir çox mükafatlara layiq görülmüşdür. "Dərviş və ölüm" romanında mütləq dini həqiqətlərə söykənən dünyasında yaşayan Mevlevi şeyxi Əhməd Nurəddinin qardaşının günahsız şəkildə həbs olunub edam edilməsindən sonra dərin ruhi sarsıntılardan bəhs olunur. Əsərdə günah, cəza, ədalət, din və hakimlik anlayışları çərçivəsində ziddiyyətlər incələnir. "Dərviş və ölüm" romanı yayımlandıqdan sonra Mehmed Səlimoviç ədəbiyyat aləmində məşhur Nobel mükafatı laureatı İvo Andriç ilə müqayisə olunmuşdur. Çoxlarının fikrincə, bu roman Bosniya ədəbiyyatında ilk müasir roman kimi qəbul edilir. Ədəbiyyatda əsasını qoyduğu bu böyük ədəbi mərhələni bir neçə il sonra yayımladığı "Tvrcava" ("Qala") romanı ilə davam etdirmişdir. Yazdığı əsərlər bir çox dillərə tərcümə edilmişdir. "Xüsusilə, "Dərviş və ölüm" və "Qala" romanları Türkiyədə də nəşr olunmuşdur" [5, s. 95].

Bosniya ədəbiyyatının bütün dövrlərində poeziya, hekayə və roman janrlarından başqa digər ədəbi janrlar da inkişaf etmişdir. Teatr janrında Safet bəy Başaquiçdən başqa roman janrları ilə də məşğul olan Əhməd Muradbeqoviç, Rasim Flipoviç, Hamza Humo, Skender Kulenoviç, Aliya İsakoviç və Dərviş Suşiç şöhrət qazanmışdır.

Yekun olaraq qeyd edim ki, yaxın tarixdə Boşnak ədəbiyyatı Bosniya müharibəsinin başlaması (1992-1995) ilə birgə durğunluq dövrünə qədəm qoymuşdur. Bosniya müharibəsindən sonra film sektoru və ədəbiyyat kimi mədəni sahələrdən müharibə mövzusu əsas yer tutmuşdur. Bu isə ədəbiyyat sahəsində əsərlərdə zəngin mövzu çalarlılığının qarşısını almışdır.

Bosniya ədəbiyyatının inkişaf prosesi öz coğrafiyasının tarixi ilə birbaşa əlaqədə olmuşdur. Müxtəlif hakim qüvvələrin işğalı zamanı onların həyat tərzini və mədəniyyətini qəbul etsələr də, boşnakların milli-mənəvi özünəməxsusluğu hər zaman qorunmuşdur.

### İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Akarslan M. Bosna Hersek ve Türkiye. Ağaç, İstanbul, 1993, 104 s.
2. Başagic S. Bosanci i Hercegovci u İslamskoj knjizevnosti. Sarajevo, 1912
3. Duraković E. Muslimanska poezija XX veka. Svetslost, Sarajevo, 1996, 333 s.
4. Ercan Y. Osmanlı yönetiminde gayrimüslimler. Turhan Kitabevi, Ankara, 2001, 316 s.
5. Kaya F. Çağdaş Boşnak Edebiyatı. YPK, İstanbul, 1997 323 s.
6. Malcom N. Bosna Kratka Povijest, (Prev. Zlatko Crnković). Buybook, Sarajevo, 2011, 81s
7. Mulahilovic A. "Knjizevnici Muslimana u nasim srednim skolama (Orta Okullarınızda Müslüman Yazarları) Gayret. sayı 22. 1941
8. Okumuş S. "Muhammed Hevâî Üsküfî ve Türkçe-Boşnakça Manzum Sözlüğü Makbul-i Arif (Potur Şahidi)", Turkish Studies, Vol. 4/4, 2009, 823-844 s.

9. Rizviç M. Bosansko- Muslimanska Knjizevnost u doba preporoda. 1887-1918, 2. b. Sarajevo, 1990, 22 s.

## **XÜLASƏ**

Bosniya ədəbiyyatı Balkan ədəbiyyatının bir parçasıdır. Bir çox təsirlərə məruz qalmasına baxmayaraq öz xüsusiyyətlərini itirməyən Bosniya ədəbiyyatı özünəxas ədəbi janrları ilə zənginləşmişdir. Berlin Konqresi ilə Osmanlı hökmranlığından çıxan Bosniya, Osmanlı mədəniyyətinin təsirindən tam qurtulmadan başqa bir mədəniyyətə uyğunlaşmağa çalışmışdır. Dörd fərqli dövrdə təhlil edilən Bosniya ədəbiyyatı regionun siyasi tarixi ilə çox bağlıdır. Hər zaman zənginliyi ilə fərqlənən bu ədəbiyyat 1992-1995-ci illər arasında davam edən müharibə ilə əlaqədar əsərlərdə əsasən müharibə mövzusunə geniş yer vermişdir. Beləliklə, ədəbiyyat mövzu cəhətdən daralmış və durğunluq dövrü yaşamışdır.

**Açar sözlər:** *Balkanlar, Bosniya mədəniyyəti, boşnaklar, Osmanlı təsiri, ədəbi mərhələlər.*

**Rəyçi:** *prof. C.Q.Nağıyev*